

В. Зленко,

д-р іст. наук, професор

Перше навчальне видання з аграрної історії України

(Рецензія на: *Панченко, П. П., Мельник, Ю. Ф., Вергунов, В. А.* Аграрна історія України : навч. посібник для студ. і викладачів с.-г. закладів освіти I–IV рівнів акредитації. – К. : Просвіта, 2007. – 532 с.)

Нова книга П. П. Панченка, Ю. Ф. Мельника, В. А. Вергунова «Аграрна історія України» є поглибленим розробленням попередніх численних напрацювань авторів у галузі дослідження історії розвитку аграрного сектора України. Пропоноване видання є першою спробою узагальнення надбань аграрної історичної літератури, аналітичного відтворення історичного розвитку вітчизняної аграрної науки з давніх давен і до наших днів.

Нагальна потреба у подібній комплексній праці, яка узагальнювала б історичну літературу і набутий досвід фахівців аграрного сектора, відчувалася давно і підтверджувалася рекомендаціями численних наукових форумів, учасники яких неодноразово наголошували на необхідності та важливості подібних видань. Даний навчальний посібник, зважаючи на його комплексний підхід до висвітлення досліджуваних проблем, стане зручним і надійним помічником для студентів, викладачів сільськогос-

подарських закладів освіти I–IV рівнів акредитації, викличе, безумовно, значний інтерес у читацького загалу та спеціалістів аграрного сектора.

Цінність рецензованої праці визначається тим, що автори свою дослідницьку увагу зосереджують, насамперед, на тих етапах розвитку аграрного сектора України, які характеризувалися значними трансформаціями, що призвели до суттєвих змін не лише у сільському господарстві, а й у суспільстві загалом, крім того, дотримуються системного підходу до висвітлення проблем, які існують у цій важливій для нашої країни галузі. В світлі нових трансформаційних процесів, які ми спостерігаємо від 90-х років XX ст. – до початку XXI ст., а також ретельно аналізуючи досвід минулого, широке коло документальних джерел, автори без ідеологічної заангажованості висвітлюють весь комплекс аграрних відносин на українських землях з трипільських часів і до сьогодення. Такий підхід

має не тільки суттєве методологічне значення, а й передбачає, що історичний досвід може стати надійною основою свідомого вибору оптимальних кроків поступу України на шляху демократичного розвитку і процвітання.

З точки зору діалектики, процеси, які відбуваються в суспільстві на будь-якому рівні – національному, регіональному та місцевому – не можуть розглядатися як остаточно завершені. Суспільство не лише функціонує – воно змінюється, а це об'єктивно породжує потребу не тільки неупередженого осмислення історичного досвіду в обраній сфері дослідження, а й комплексного аналізу неоднозначних процесів, характерних для аграрних відносин на українських теренах. На нашу думку, із цим завданням автори книги справилися успішно.

Структура рецензованого посібника зумовлена поставленими завданнями, логікою та методологією дослідження. Вона вибудована відповідно до принципів формаційного підходу: первісно-общинний лад – феодалізм – капіталізм – соціалізм – посттоталітарне суспільство в умовах незалежності – поступовий перехід до ринкової економіки.

Книга складається з сімнадцяти розділів. У кожному з них розкривається складний історичний шлях аграрних відносин та перетворень в Україні, починаючи від Трипільської культури і донині. У вступній частині (розділи I–III) йдеться про перші кроки людини на шляху використання природного середовища, розглядається селянська реформа 40–60-х років XIX ст. у Західній та Східній Україні, аналізуються аграрно-економічні відносини у пореформений період (60–90-і роки XIX ст.). У IV та V розділах висвітлюється селянський рух в Україні напередодні соціально-політичного вибуху 1905–1907 рр., показано участь українського селянства в революції, сутність столипінської аграрної реформи та її уроки. Наступні два розділи (VI–VII) охоплюють період від Першої світової війни і до 1920 р., віддзеркалюють ті аграрні перетворення, які відбулися в цей часовий проміжок: зокрема, прийняття декрету про землю 1917 р., наслідки політики воєнного комунізму для селянства України, формування перших радянських та колективних господарств. Велику увагу автори приділяють (розділи VIII–X) висвітленню результатів нової економічної політики на селі, причинам й наслідкам хлібозаготівельної кризи 1927/28–1928/29 рр., голодомору 1932–1933 рр. в Україні, реаліям колективізації селянського господарства. Змістовно

насиченим виглядає розділ «Штрихи до соціально-наукових портретів українських вчених-аграрників», де не тільки розкривається творчий доробок вчених-аграрників другої половини XIX – першої половини XX ст.: М. Туган-Барановського, О. Дояренка, Л. та В. Симиренків, а й аналізуються причини такого явища, як лисенківщина, його негативні наслідки для вітчизняної аграрної науки.

Безперечно, читач зверне увагу на матеріали, присвячені стану та розвитку сільського господарства України у період Другої світової війни та у перші повоєнні роки. Автори, ґрунтуючись на архівних документах, статистичних даних, відтворюють об'єктивну картину українського села цих років, показують всю складність агроекономічних відносин в Україні.

Провідне місце у книзі (розділи XV–XVII) відведено змінам в аграрних відносинах у період незалежності. Автори детально аналізують процеси становлення фермерського господарства в країні, чітко окреслюють проблеми, пов'язані з упровадженням концепції земельної реформи та нового Земельного кодексу.

Структура посібника загалом відповідає основним засадам чинної навчальної програми, затвердженої Міністерством аграрної політики України. Авторські висновки зроблено на основі вивчення великої кількості документальних джерел, глибокого аналізу заходів, до яких вдавалися уряди, що перебували при владі в ті чи інші історичні періоди. Цілком слушно до видання включено методичний апарат.

Водночас посібник не позбавлений й певних недоліків. На наш погляд, розділ XVII доцільно було б посилити розкриттям нових тенденцій розвитку ринкових відносин в аграрному секторі країни, показати всі складнощі переходу до ринкової економіки. У розділі IX (§ 6) слід було б детальніше сказати про результати роботи Міжнародної комісії з розслідування голоду в Україні 1932–1933 рр., підсумковий звіт якої було підготовлено у 1990 р.

І все-таки, не зважаючи на існуючі недоліки, навчальний посібник «Аграрна історія України» вже отримав визнання фахівців, наукової громадськості й має неабиякий попит у читачів. Дане видання стане у пригоді викладачам і науковцям, студентам і аспірантам сільськогосподарських вузів у прагненні отримати цілісне уявлення про основні етапи розвитку та сучасний стан аграрної галузі.